

ԲԱՐՈՅԵԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԵԿԱՆ, ԲՐՈՒԵՍՏԳԻՏԵԿԱՆ

ԺԲ. ՅԱՐԻ 1905

Տարեկան 10 ֆր. ուսկի — 4 յր.:
Վեցամսեայ՝ 6 ֆր. ուսկի — 2 յր. 50 կ.:
Մէկ թիւ կ'ալիւ 1 ֆր. — 50 կ.:

ԹԻՒ Յ ՄԱՐՏ

ՈՒՍՈՒՄՆԵՔԱՆ

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹՐԱԳՈՐԱՆ

(Museum)

Ի ՀԱՅՈՒՔԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՐՈՒ

Իրանսիականիւ Վերլա
Հայաբաղիւն ազ-
գայնոց վրայ երես-
նակէ մ'ի վեր կար-
ծես թէ վերականգա-
նութեան յայտնի
նշանները կը նշա-
րուին:

Հաստատութեամբ
կրնաք ըսել, թէ

երեք հարիւր երեսուն տարւան միջոցին մէջ —
վաս զի այսչափ ժամանակ է, որ ազգայինը
Դրանսիականիւ գաղթած են — այնչափ բա-
րեգործական ընկերութիւն ՀՀաստատութեան ու
այնչափ համակրական հիմնարկութիւն չդրուե-

279

ցաւ, որչափ այս վերջին երեսուն տարւան
չըջանին մէջ:

Հիմնուեցաւ նախ մանչ տղոց համար
որբանոց մը, ուր ծնողք չունեցող ազգային
չբաւոր տղաք կը կրթուին տարրական ու միջ-
նագործական գիտութեանց մէջ: Վերատես-
չութիւնը՝ հոս կրթուող ուսանողաց վրայէն չի
վերցրներ ձեռքը, նոյն իսկ այն միջոցին, երբ
հասունութեան քննութիւնը (maturité) լինեա-
ցած ու մարդ եղած են: Աս ճամբով հիմնադ-
րութիւնը՝ երեսունուհինգ տարիէ ի վեր տուա-
տէրութեան ու ընկերական կենաց՝ եկեղեցա-
կաններ, բժիշկներ, փաստաբաններ, ուսու-
ցիչներ, շատ մը գրողներ, վաճառականներ,
արհեստաւորներ ու պատուաւոր քաղաքա-
ցիներ:

Քանի մը տարի յառաջ, աս որբանոցին
կաղապարին վրայէն շինուեցաւ ու հիմնարկուե-
ցաւ աղջկանց համար ալ հիմնադրութիւն մը՝
ժամանակիս պահանջած ամէն գիւրութիւննե-
րովը: Ասոր նպատակն է, որ աղքատ որբ աղջիկ
տղոց պատշաճ կրթութիւն տալով՝ զիրենք, ըստ
իրենց աստիճանները գործածէ, իրեն ու վար-
ժապետուհի, օգնական պաշտօնատեր ու գրա-
պիր՝ թղթատարութեան կամ հեռագրութեան
պաշտօններուն, գրասենականերու, խանութնե-
րու մէջ, եւ այլն: Եթէ տղիկունք՝ աս բաներուն
չեն կրնար համապատասխանել, այն ատեն, տես-
չութիւնը զիրենք ծառայութեան կը քնէ պա-
տուաւոր գերգատսաններու քով:

Հայաքաղաքացիք՝ հիմնեցին ասոր վրայ ազգային թերթ մը — զԱրմենիան — որ, ինչպէս ընթերցողք գիտեն, Կերլայի ազգայնոց գործին (Organ) է։ — Ասոր միջոցաւը, Հայք մաքառեցան ու կը մաքառակն իրենց վրայ յարձակողներուն դէմ։ Եւրոպ իրենց վրայ յարձակողներուն մէկ կողմանէ իրարու — եւ մէկաւ կողմանէ Ժանօթացուցին զազգայնները՝ զիրենք շրջապատող օտարներուն — հունգարացուց, սաքսոններուն, վալաքներուն եւ այլն։ Ճանչցուցին հայ ազգին հին ու նոր մատենագրութիւնը, պատմութիւնը, վաճառականութիւնը, քաղաքարժութիւնը, տնային ու հասարակաց կեանքը, զիրքն ու յարաբերութիւնները, — մէկ խօսքով՝ իրենց անցեալն ու ներկան — հիմնովին ու գիտական կերպով գրուած շատ մը յօդուածներով։

Այսչափով ալ չշատացան։ Հրատարակեցին, երեք տարի յառաջ՝ շաբաթաթերթ մըն ալ Szamosujvári Köröly (Հայաքաղաքի տեղեկատու) արտողովով։ — Մոհկայ՝ ազգու ու գուրաւոր պաշտպան կեցած է հայական խնդրոց ու իրաց։ Եւրոպայեաց բայց ազգեցեիկ գրչովն ու հիմնովին եւ գիտութեամբ ու պատճառաբանութեամբ գրուած յօդուածներովն՝ տեղեկութիւն կու տայ Հայաքաղաքի ազգայններուն վրայ։ Կը պարզէ, կը մեկնէ, կը պաշտպանէ ու կը լուսաւորէ Հայոց վրայ ու Հայոց դէմ եղած՝ զանազան ծուռ ու թերի կարծիքներն ու նախապաշարութիւններ։

Դառնօթ է ընթերցողներուն Հանդէսի երկրէն, թէ մեծագործ յիշատակարան մը — պնծէ անդրի մը — կը կանգնեն Կերլայիք, իրենց քաղքին կենդոնը՝ գլխաւոր հրապարակին մէջ, մայր եկեղեցւոյն դիմացը, ի շնորհապարտութիւն՝ Աբստինոս ղրքարեան եպիսկոպոսին, Հայաքաղաքին հիմնադրին։

»

Հիմակ, նոր բան մը, մեծ ու ամենուն վրայ զարմանք բերող գաղափար մը ծնաւ իրենց մտքին մէջ։ — Հիմ գրին անցած շաբաթ՝ «Հայական թանգարանին ընկերութեանը», — Ասոր մէջ պիտի ամփոփուին՝ նախնիներուն՝ մեղէ թողցած ու մնացած, որեւէ տեսակ յիշատակաց արժանի հայական առարկաներուն բնկողները՝ մնացողները։

Ինչպէս ծրարէն կը տեսնենք, թանգարանին նպատակն է. 1. «Գրանսիրութեանդ ազգայններուն յիշատակները ժողովել, պահել,

ուսումնասիրել ու Ժանօթացընել — 2. Օտար երկրի ազգայններուն՝ պատմական, ժողովրդական, ազգագրական եւ այլն առարկաները՝ քով քով երկրել։ 3. Հայ աւանդութեան եւ ազգային ժողովրդական զգացումը տածել։ — Իսկ թանգարանին առարկաները պիտի կացուցանեն. 1. Հայ լեզուաւ ու Հայոց վրայ գրուած գրքեր, աշխարհացոյց տախտակներ, գրութիւններ։ 2. Ազգային եկեղեցական նիւթեր, առարկաներ, կահ կարասի. եւ այլն։ 3. Ի տես դնել ու ներկայացընել հայ կենաց ամէն տեսակ առարկաներն — ըստ նախաւոր օրինակին կամ ընագրին. — Եթէ աս չ'ըլլար, այն ատեն, ընդօրինակութեամբ, նմանահանութեամբ, եւ այլն։ Ազգայնոց՝ աս նորածնունդ գաղափար՝ օրական խնդիր մ'իցաւ հիմակ, Հունգարական լրագիրք՝ ըստ մեծի մասին ասով կը զբաղին։ Իրենց օրաթերթներուն էջերն աս խնդրով լեցուած են։

Ինչպէս ինքն իրմ կրնայ երթադուլով՝ շատերը ծուռ աչքով կը դիտեն այս բանն։ — Կորագիւտ գաղափարին չեն հաւնէր։ Ուստի գետնէ գետին կը զարնեն։ Աս ձեռնարկութեան մէջ ուրիշ բան չեն տեսներ՝ եթէ ոչ, անշատուճ, ազգային յուզումն ու գրգռութիւն։ Անոր համար ձեռքը տակէն ու մանուածոյ ծամբաներով ան խորհուրդն ու խրատը կու տան Հայաքաղաքի ազգայններուն, որ «թող կանգնեն Հայերութեան արան մը, եթէ կուզեն. թող ժողովին իրենց հազուագիւտ, թանկագին ու յիշատակաց արժանի առարկաները։ Բայց որովհետեւ ասով միայն կը տկարացընեն երկրին մէջ եղած մէկալ թանգարանական հիմնարկութիւններն՝ աս նոր թանգարանը՝ չէ թէ Կերլայի մէջ, հապա Հունգարիայի կամ Դրանսիոյ տնայի մէկ կամ մէկալ մեծակն ու երեւելիութիւն ունեցող քաղքին մէջ ամփոփեն — ուր կրնան պահուիլ Հայոց գանձերը՝ մէկալ հունգարական ժողովածոյքներուն քով։ Թողունք զայն, որ Կերլայի պէս պարկի ու անշան տեղւոյ մը մէջ, ասնք՝ առանձինն, իւր քաղքի կը զարնեն եւ ոչ ալ անոնց այցելութիւն ընող պիտի ըլլայ։»

Յայտնի է, որ ազգայինք այս տեսակ լաւագգած խրատներուն ու խորհուրդներուն խուլ ու մունջ չէին կրնար կենալ։ Ինչպէս որ չկեցան ալ։ Իրենց լրագիրներուն միջոցաւը՝ յայտնեցին, մեկնեցին ու լուսաւորեցին իրենց նպատակը։ «Չենք ուզեր ազգայնութիւն։ Բայց կ'ուզենք ժողովել ու պահել, ինչ որ ունինք, ինչ որ

մնացած է ձեռունքին մեր պապերէն: Աս տեսակ խրատներու, միտ չենք կրնար գնել ու սկսած ձեռնարկութենէն ետ չենք կրնար կենալ՝ թէ պէտ ասոր համար կասկածաւոր երեւանք, — թէպէտ ոմանք զմեզ այնպէս նկատեն որ ան-ջատիչ եւ արտակենդրոն գործառնութեան մը ձեռք զարկած ենք:

Տարակիտ չկայ, թէ աս նորահաս ձեռ-նարկութեան իրագործութեամբն՝ ազգը՝ անգին ու հազուագիւտ գանձերով պիտի հարստանայ: Աս բանս՝ անշուշտ պիտի ստեղծէ նոր կենդա-նութիւն, միութիւն ու մտաւորական կենդրոն Գրասիրտներոյ ազգայնոց համար: — Ազգային հաստատութիւններ ու ազգային ոգով վա-ռուած անձնաւորութիւններ արդէն ինքնակամ նուիրեցին իրենց նշխարներն այս ազնուական նպատակին համար:

“Կը փափաքէրք կանգնել յիշատակարան մը — կ'ըսէ շայկական թանգարանին ընկերու-թիւնը՝ իր հրաւերին մէջ — որ հրատարակէ ապագայ գարեբուն, որ Արեւելքի ամենէն քա-ղաքախիթ ժողովուրդներէն մէկուն բեկորը կազմող մասը՝ դեռ կենդանի է: — Պղնձէ աւելի երկայն ատեն մնացող կենդանի յիշատակ մը կ'ուզենք հիմնել: — Կը արդէս, որ նոյն իսկ Հայոց ներքին կեանքէն կազմուի այս մնայուն յիշատակը: — Կը փափաքէրք քովէ քով բերել եւ ապագային համար մէկդի դնել ազ-գային քաղաքակրթութեան մնացորդները: — Հին եկեղեցին — օրինակ առնելու արժանի ցեղական կեանքը — տնային կենաց մնացորդ-ները՝ մէյ մէկ նշխարք են մեզի համար: Ասոնք պիտի կացուցանեն մեր անցեալն ու մեր ներկան: Եւ ո՞վ գիտէ, թէ աս հիմնարկութիւնը պիտի չըլլայ նաեւ պահպանութեան եւ ապահովու-թեան պարտաք մը՝ արեւելքի մէջ ապրող ազ-գայիններուն հազուադէպ գանձերուն ալ, — որոնք չեն կրնար տեղ մը այնչափ ապահով ըլլալ, որչափ այս ազատ երկիրն, այս ազատ տերութեան, ազատ թագաւորական քաղքին հայ մետրապոլիտան եկեղեցւոյն գանձարանին մէջ, — — —

Բայց ինչպէս որ գտնուեցան շատ մը հու-գարական լրագիրներ, որոնք բուռն ջորու-թեամբ Հայոց վրայ յարձակեցան, հայկական թանգարանին նորահաս քաղաքախիթ համար — անանկ ալ գտնուեցան բազմաթիւ լաւ-ղգած թերթեր՝ որոնք թեր ու պաշտպան եղան աս ինքրոյն, ու գովեցին Հայոց մտքին ժուրնիւնը, ծարտարութիւնն ու գործունեութեան ոգին:

Ուստի կրնայ ըսուիլ թէ համարկութիւնն, որ Հայաքաղքին հայկական թանգարանին նկատ-մամբ եղաւ, յայտնի նշան ու վկայ է, որ Կեր-լա հայաքաղքն աս՝ ամէն նկատմամբ նոր ու հասարակաց օգուտը յառաջացընող հիմնար-կութեամբ, աւելի մեծ, նշանաւոր ու հարուստ պիտի ըլլայ: — Կը շահի աս ձեռնարկութեամբ՝ գիտութիւնը, կը շահի՝ արուեստը, համակրութե-թիւնը, հաղորդակցութիւնը: Բայց կը շահի նաեւ բարեպաշտութեան ոգին (Pietas), որ հի-մակ ապրող ազգերուն ամենէն գեղեցիկ առա-քինութիւնն է: Ու ասիկա է, “պահել աւան-գութեան ինքնամբն ու հոգատարութիւնը — եւ սեսանելի ու շօշափելի կերպով ինքեմբ նախ-նիններուն նկատմամբ ունեցած շնորհապարտու-թեան յիշատակը”, — —

Ազգայնոց առաջնակարգ մարդկան գա-ղափարին մէջ, արդէն քանի մը տասնակէ-ի վեր, կար թանգարանի մը ծնունդը: — Նշան-ներէն դատելով — չէ թէ ինչպէս առանձին հակառակորդաց տեսութիւնները կը համարին — աս գաղափարը՝ ողջ, կենսական ջորութիւն, յատուկ, ինքնագիւտ, եւ ըստ հետեւորդի հա-տունացած, մեծ ձողղական ջորութիւն ունեցող համակրական հիմնարկութիւն մըն է:

Ամէն մարդ գիտէ, թէ հուզարատեր Հայերն եկեղեցական ու տնային կենաց վերա-բերեալ, շատ մը՝ սաստիկ վախով պահած, պատուական՝ ազգային յատուկ յիշատակարան-ներ, նշխարներ, հնութիւն, մէկ խօսքով՝ հայ-կական բնիկ առարկաներ գաղտնի կը պահեն, — զորոնք՝ ոչ ստըվով՝ ոչ անուշ խօսքով իրենցմէ առնուլ, գնել ու յատկացընել կարելի է, որովհետեւ բարեպաշտութեան ու գթու-թեան եօթը կըզպններովը՝ աշխարհիս աչքին առջեւէն ծածկուած են:

“Վարդմի աւանդութեանց բարեպաշտա-կան պահպանութիւնը, հին գերդաստանական նշխարներուն եւ յիշատակի արժանի նիւթերու յարգութիւնն ու եկեղեցւոյ մէջ պահուած եկեղեցական առարկաներուն եւ արհեստակերտ ասղեգործութիւններուն յատուկ նկարագիրն՝ այնչափ մասնաւոր ու աչքի զարնող կերպով զգեստաւորեց հայ ժողովրդականութիւնը — կ'ըսէ հուգարախիզու թերթ մը՝ — խօսելով Հայոց Գործվոր քաղքին մէջ զետեղած հա-զուագիւտ առարկաներուն վրայ — որ այս ար-եւեքեան ցեղին երկդարեան գաղթականութենէն ետեւ ալ, իր ինքնակացութիւնը յայտնի կեր-պով կ'երեւայ: — Իր արարողութեանք մէջ

գեո ինքնակաց մնացող հայ ժողովրդեան հոգին կեցած, մնացած է, այն՝ ըստ մեծի մասին եկեղեցական զգեստիղեններ, սաղնագործութիւններ ու կարուածքներ պարունակող ապակեայ պահարանին մէջ — որոնք հունգարիայի մէջ առաջին անգամ երեւան յատուած ու ի տես դրուած են: Ետնք՝ իրենց յատուկ նկարագրող ունեցող հայկական տիպարով գաւնէրը կ'ազ- շեցընեն:

«Չարմանալի են աս արեւելեան առարկաներն՝ իրենց անհամեմատ գեղեցկութեամբն ու հարստութեամբը: — Կտաւի վրայ՝ ոսկին ու արծաթի թերով կարուած՝ — դարձեալ՝ կարմիր, կապոյտ, կանաչ ու գեղին մետաքսով սաղնագործած նիւթոց արտաքոյ կարգի փոփոխութիւնն ու մասնաւորութիւնը՝ յատուկ տպաւորութիւն մը կ'ընեն ամէն դիտողի վրայ: — Գոնէ մինչեւ հիմակ տեսողներն ու բանէ հասկըցողները՝ զարմանայեօք խօսեցան անոց վրայ»:

Փաղրու Յովհ. աշխարհահալ անդրեագործն — որ Մաթիաս թագաւորին արձանն ստեղծեց — ստրկներով յառաջ կերլաքալելով՝ ըսաւ. — «Եւրոպայի մէջ ալ առաջին աստիճանի երեւելիութիւն ունին այս աղնագործութիւնները: Ըստ աւելի գեղեցիկ ու սիրուն են, քան կալպատեկիւնները: Ետնք վրայ սմբով զբքեր կրնան գրուիլ՝ Պէտք է զաստիք լուսանկարել, վասն զի բանէ հասկըցողներուն ու հետաքրքրութիւն ունեցողներուն վրայ վերջին աստիճանի զարմանք պիտի բերեն»:

«Յայտնի է, որ ասոնց վրայ՝ ամէնէն յառաջ ու ամէնէն աւելի աչքի գալնոր բաներն են, ոսկոյն եւ արծաթին հետ՝ գունաւոր գոյներուն գործածութիւնը: — Գլխաւեւ պսակներ, սիրամարգի տտնող կամ վինի նման՝ եւ զեղեցակի ձեւ ունեցող՝ եւ ուղղաձիգ կերպով քովէ քով ու իրարու վրայ կեցող խմբայի — բայց երբեք նաեւ բոլորովն առանձին կեցող ցանցակերպ գործուած առարկաներու մէջ տեղը՝ ոսկուով շրջապատած կըր ու հակաթաւան օրինակները՝ ըստ հեղ իր կիւնի — ու տաճկական, արաբական եւ կամ ուրիշ արեւելեան ձեւով՝ իրենց յատկացեալ ու երեւակայական ծաղկեղէնով՝ վիշապի ակունքովն, եւ այլն եւ այլն, ազգու կերպով մեր աշխի առջեւ կը բերեն հայկական զարգարանքին յատկացեալ նկարագիրը (Originalität), — խորանի գոգնոցները (Antependium), ծածկոցները, սրբիչները, սկիհի ծածկոյթները եւ ուրիշ ազգիւ լաթեղէններն, ինչպէս նաեւ զարդարանքի վերարարեալ

առարկաներն՝ իրենց երիւնդոյն ու անսովոր գանգաճութեամբը՝ շատ զարմանալի ու մտադրութեան արժանի են»:

«Ետնք մը, երբ Դրանսիլուսնիայի կարպաթեան ընկերութիւնը՝ հունգարական ազգային ցուցահանգիստի համարի թանգարան կանգնեց, պարաստութիւններ եղան նաեւ հայկական սենեակ մը շինելու: Սակայն տեղիյն փոքրութիւնն, այս բանն այն միջոցին չէրգաւ իրագործել»:

«Բայց կ'երեւայ թէ այս յապաղումը, նպաստաւորեց ինչոյն յառաջմանը: Կարպաթեան ընկերութեան՝ հիմակ կանգնած ցուցահանգիստի հայկական բաժնին մէջ, վերը գրուած սաղնագործութիւններուն արեւելեան զարգարանները, նկարակերտներուն երկնագունութիւնը եւ իրենց յատկացեալ կապարանները՝ սովորեալ ձեւերէն տարբերելով, զմարդ բոլորովն կ'ապշեցընեն»:

«Ապակեայ պահարանին մէկուն մէջ՝ կախուած կեցած են հայ եպիսկոպոսական առարկաները: Կայ ի մէջ այլոց ուրարի ձեւ ունեցող վերնագգեստ կամ եփփորոն մը, զոր անշուշտ Աթոննաիոս Ազգարեան ընդունած է քահանայապետէ: — Ետն վերեւը կեցած է Լէոփոնտոս կայսեր ամանակին՝ Եղենորոս Արափոնացոյն աքունական պարգեւը: Երբ յորինուած կ'երեւայ հայ եպիսկոպոսական թագ մը, վրան ոսկեգեղմով, արափոնական շուշանով, աքունական պատով եւ այլն: Ոսկով բանուած եփփորոնին երկայնութիւնը երեք մետրի մօտ է: Հիմի՝ արծաթի նիւթ է: Թէ՛ առջեւ, թէ՛ ետեւը ու թէ՛ կունակին վրայ մետաքսով սաղնագործած պատկերներ կան, որոնք հակաթաւան շրջանակներու մէջ առուած՝ ըստ մեծի մասին որթաստիկ տերեւներով ու խաղողի ուլկոյղներով շրջապատած են: Մարդու կերպարանքին երեսներն, ինչպէս նաեւ ձեւերն են՝ սաղնագործած չեն, հապա պղնձադրոշմ են ու գունաւորուած: Վերի կողմը՝ կունակին վրայ ու վարը՝ կեցած են չորս տաւտարանիները, Քրիստոս, Մարիամ եւ այլն՝ հայերէն վերնագրով: — Մասնաւոր մտադրութեան արժանի են հին վաղանները՝ Քրիստոսի ու աստուերիւ առաքելաց պատկերներով, Ետնք՝ թէպէտ հայկական արհեստին բարարարութեամբ արտադրութիւններն են, բայց յարգի են իրենց շատ հին ըլլալուն համար»:

Ով կրնայ ցուցահանգիստի հայկական մասին ամէն առարկաները մէկիկ մէկիկ յառաջ բերել ու ստորագրել:

Աս ամէն բանէն կրնանք հետեւցնել, որ եթէ մասնական ցուցահայտի մը մէջ հայկական արուեստն ու հնութիւնն այսպէս գեղեցիկ կերպով կրցաւ ներկայանալ՝ որչափ աւելի փառաւոր պիտի ըլլայ այն հայկական կարգադրութիւնն, որ իր հազուագիւտ ու համակրթական ստեղծագործութիւններով պիտի ներկայացուի Կերլա հայաքաղքին մէջ:

Գր. Էքրման Ա. Բուզպակէտի համալսարանին շատ գիտնական ուսուցիչն, որ հայկական թանգարանին գաղափարին առաջին նեցուկն ու պաշտպանն է — վերջին աստիճանի եռանդ կը ցուցնէ անոր կանգնուելուն ու մնացականութեանը նկատմամբ: Ամէն միջոց կը բանեցնէ գործողով, գրչով ու խօսքով որ անոր պաշտպաններ ու յառաջացուցիչներ գտնէ:

Գիտնականին՝ մէկ երկու շաբաթ յառաջ Պրաշլոյի առաջնակարգ մարզկան առջեւ խօսած ճառախօսութեանը մէջէն կը քաղենք յաջորդները:

«Ասկէ երեսուն տարի յառաջ, երբ գեռ Պրաշլոյի ընկերական ու քաղաքական կենաց մէջ կը գործէի, — Պրաշլոյի առաջնութեանն ու իմացականութեան մեծագոյն մասը՝ հայ վաճառականներէ ու անոնց գերդաստաններէն կը կազմուէր: Ան ժամանակէն ի վեր՝ համեմատութիւնը փոխուեցաւ: Հունգարացի պաշտօնատեսարց մէկ լէգէտներ կը ծառայէ այսօր. — ուր ընդ հակառակն խել մը չի ու նշանաւոր ազգային հայ գերդաստաններու անուններն աներեւոյթ եղած են: Աս բանս՝ ամէն սեղ այսպէս է: Հայ ազգագրութեան յայտարարութիւնները՝ պակասութիւն ու նուազութիւն կը ցուցնեն: Ասիկց զատ կարծեմ թէ զէպ ի վրէժութիւն կը գիտի հայութեան զգացումը, կը նուազի, կը պակսի ազգային ցեղական նկարագրին ձգտումը: Աս՝ աղէկ նշան է: — Ափսոս է, — չէ՛ թէ միայն հայութեան տեսակետէն նկատուի՞՞ հապա նաեւ Դրանսիականիայի մէջ ապրող Հունգարացիներուն տեսակետէն ալ առնելով: Որովհետեւ Դրանսիականիայի ազգայինները՝ հայ միայով ալ, ամէնէն լաւ, ամէնէն տոկուն, ամէնէն աւելի ճարտար, ամէնէն աւելի հայրենասէր հունգարացիներն են: Աս է երկրին ամենակրթեալ տարրը: Ուստի հայութեան տկարանալն ու նուազելը՝ հունգարական ազգին մեծ կորուստ է. — եւ Հայոց դորանալը՝ Դրանսիականիայի մէջ առաջին կարգի խնդիր է ու Հունգարիայի շահ:

Ուստի ջանաւոր են թէ՛ Հունգարացիք ու թէ՛ Հայերն, որ Հայոց քաղաքները տնտեսական, համակրթական, ընկերական կենցաղական մասի զարգանան — ցածներ հայ աւանդութիւնը, մշակներ հայ ցեղին յատկութիւններն, որոնք ճշմարիտ առաքելութիւններ են: Ստեղծենք հայ հիմարկութիւններ: — Ասոր հասնելու համար յորգորենք զազգայիններն, որ միացեալ զօրութեամբ գործունէութիւն արտագրեն: Աս ամէն նպատակներուն հասնելու ամէնէն ազդու միջոցը կ'երեւայ՝ միացեալ ճամբով հայ թանգարաններու հիմարկութիւնը: Աս բանս պիտի միաւորէ զազգայինները՝ հասարակաց գործունէութեան — պիտի մշակէ զաւանդութիւնն ու պիտի տանէ իրենց յատկացեալ նկարագիրը: Պիտի ժողովէ ու պիտի ազատէ հայ յիշատակարաններն — ու ցեղական եւ տնային նշխարները: — Աս պիտի ըլլայ փորձաքարն ու վկան հայ կենսական զօրութեան՝ նոյն իսկ օտար երկիրներն ապրող հայերուն առջեւ: — որոնք Արեւելքի մէջ հիմակ ալ մարդավարութեան, համակրթութեան ու քրիստոնէութեան ամէնէն նշանաւոր սեղապահներն ու խոստովանողներն են:

Աս ձեռնարկութեան իրագործութեանը մեր երկրին վրայ պիտի ուղղէ արեւելեան Հայոց մտազրութիւնը: — Եւ ան զգացումը՝ թէ հոս, ազատ տէրութեան մէջ, ծաղկեալ հայ քաղաքներու մէջ, չէ՛ թէ բազմաթիւ, հապա շատ բարձր քաղաքակրթութիւն ունեցող, ունեւոր ու պատուաւոր ազգայիններ կան, քաջալերութիւն ու միթարութիւն պիտի մատուցանէ, վերջի աստիճանի հայածանք կրող արեւելեան ազգակից եղբարց: Անհամական չէ, որ ասոնք՝ որոնք այնչափ զոհ բերեն իրենց ազգին համար — իրենց ցեղական գանձներն ու տնային նշխարներուն մէկ մասն — որպէս զի կարեւորն աշատիւ աւագակապետ քրդերուն եւ գրաւող բռնաւորներուն ձեռքէն — պիտի բերեն, պիտի տեղաւորեն մեր հայ ժողովրդեան եկեղեցիներուն մէջ: — ուր որ ամէնէն աւելի ապահովութիւն կայ, եւ ուր որ փառաւոր անցելոյն շատ մեծ յարգութիւն ունեցող յիշատակարաններն արդէն կը պահուին լաւագոյն ապագայի մը համար: — Իսկ եթէ որ առեւ մը աներեւութանայ հայ ազգն, ինչպէս որ աներեւութացան հին յոյները, հռոմայեցիներն եւ ուրիշ արեւելեան ազգերէն շատերը — գոնէ մեծ քաղաքակրթութեան յիշատակը կը թաղուն իրենց ետեւէն Լիդիներուն:

Եւ որովհետեւ հայ ազգին ամենէն աչքի գարնող ու զինքը յայտնի ընող զլեւաւոր նկարագիրն է ջերմ՝ աստուածպաշտութիւնն ու հաւատքը — ու ազգայինք մանաւորապէս հայ եկեղեցւոյն պէտք են շնորհակալ ըլլալ, ուր հայկական յիշատակարաններն եւ աւանդութիւնները՝ մինչեւ հիմակ պահուցան ու մնացին. — անոր համար, անոնց պահպանութիւնն՝ ապագային մէջ ալ, ամենէն աւելի ապահով կերպով հայ եկեղեցւոյն մէջ կրնայ ըլլալ: — Կերպը հայաբազմ, հայութեան մետրապոլիսն է: Հոն տեղի մայր եկեղեցւոյն — ապագայ հայ եպիսկոպոսութեան կաթուղիկէին մէջ — ամենէն աւելի պատշաճ կերպով կրնան պահուիլ հայ բարաբարութիւններն իրենց միջոցովները: — Ուստի հայկական թանգարանն, ինչպէս կը կարծենք՝ Կերպի հայ եկեղեցւոյն յատուկ ստացուածք ըլլալու է: Որովհետեւ արդէն աս եկեղեցւոյն հիմակուան գանձերը պիտի կազմեն Հայկական թանգարանին զլեւաւոր ու ամենէն մեծ արժէք ունեցող աւարականները:

Եւ անոնք ուրիշ, հայկական թանգարանը — կ'ըսէ Դրանսիականի լեզգիրը — Հայերուն: Թող շինեն ու կանգնեն այն հիմարութիւններն իրենց կրակատեղւոյն մէջ: Ուր որ անտարակոյս ամէն մարդ աւելի սիրով ու աւելի արիւրժանով կը դնէ ու կը յանձնէ իր գերգաստանին յիշատակարաններն ու գանձերը:

Ոչ որ նկատէ աս բանս, իբրեւ մրցանակական գործք մը: Կիւմն արդէն տասնեակներէ ի վեր քովէ քով բերուած է: Միայն բանէ հասկըցող մարդկան խորհրդին ու տեղեկութեանը համամատ, յարմար տեղւոյ մը մէջ զետեղելու է ամեն բան. ու անոնց պաշտօնապէս ալ՝ «Հայկական թանգարան» անունը տալու է:

Հայկական թանգարանով՝ Դրանսիականի հայերը, չէ թէ միայն իրենց համար կը կանգնեն փառաւոր յիշատակարան մը, հապա նաեւ կ'անցըրնեն հունգարական ազգին ամենէն թանկագին ու համակրթութեան գանձերն — ամենայնպէս եւ համաշխարհական հիմնարկութեամբ մը:

Պէտքէ՞ր՝ երեք աստղով պիտի նշանէ զԿերպը հայաբազմ, որուն որմերուն մէջ՝ աշխարհիս առանձինն կեցող հայկական թանգարանը պիտի ծանուցանէ ու հրատարակէ հայութեան փառքը:

Աս բանս՝ միայն մեր սեպհական պարծանքը պիտի չըլլայ: Որովհետեւ հայ տարրին, հայկական ցեղին աս զօհողութեան խորանը՝

կանգնուած հայկական թանգարանով՝ պիտի ըլլայ միանգամայն հունգարական երկրին ու Հունգարական ազգին պարծանքը:

Ա. ՓիփՍՍ

ԴՐԱՍԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՐՇԱԿԱՌՆԻ ԴՐԱՍՄՆԵՐ

ԹՈՂՈՎԸԹՈՅ ԸՍՊԵՅԻՆ ԸՂԵՔԱՅԻՆ

ՊԵՏՐՈՎԻՉ

(ԸՐԻՆՈՒՄԻՆԻՆԻ)

(ԱՐՇԱԿԱՌՆԻ) ԱՐՇԱԿԱՌՆԻ, 191—208 Յ. Բ. 25 կտոր, որինցմէ 16՝ շորեքդրաման: 4՝ դրամ՝ եւ 5՝ պղինձ: Շորեքդրամանը՝ նկարագրէն է (Թ. 1)՝ յառաջակողմը՝ Վաղարշայ Ե պատկերը սրածայր լիտթրուսք, երկայն մագրէն արուեստական գնդաձեւերու ամփոփուած, գլուխը՝ ապարոշ, ակնոյն՝ օղ, վիզը մանեակ եւ կուծքը լանջապանակ, Յետաժողովը՝ Վաղարշ Ե արքունի տարազով բարձր թիֆագահի վրայ նստած, առջեւ կեցած է Բախտ՝ պատմաճանաւոր եւ վերնազեւստով, գլուխը բարձր գլուխ թագով որ իրեն ապարոշ մը կու տայ առջով, ձախով՝ իշխանութեան երկայն ջուպը բանաձեւ արձանագրութիւնն է՝ βασιλεως βασιλεων Αρσακου (Ολογοαου ολόγαυσι επιφανους φιλέληγος)՝ Արքայի արքայից Արշակայ Վաղարշ Արքայից Արքայից Նաւորի Հելլենասիրի: Տարեթիւր (Թ. 1) կ'ըսուի: ԴՐ (2) = 503 (?), թէեւ այս տեղ ինչորական է, բայց Վաղարշայ Ե թագաւորութեան առաջին տարեկէն իսկ՝ այսինքն Սելեւկ. 502՝ շորեքդրաման կայ Բրիտ. Թանգարանը, Պարսիս Արշակունի թանգարանն եւ Պալուստ Զուրովի հաւաքման մէջ ի Մոսկուա. եւ այս շորեքդրամանը այն գլխուս որ յատկութիւնն ունին որ ասոնց վրայ ալ՝ ինչպէս արքայիս դրամներուն վրայ՝ թագաւորին պատկերը կիսադէմ՝ ու կողմնակի չէ, այլ լեռագէմ նայողին դարձած (en face), Կիւմն է (Թ. 1) 8.83, ցանցառ. Մանգրակներէն՝ Թ. 2՝ ΔΦ = 504, (աւստի) Գեօրիս, (կշիւ)՝ 11.05, ցանցառ. Արքայիս բոլոր միւս շորեքդրամանց վրայ ամէր չի գտնուի՝ յոռի դրամահ հատուածէն պատճառաւ կողապարսկ գուրս մնացած բլլալով եւ առհասարակ ցանցառ. եւ: Ասոնց տարեթիւներն ու կշիւներն են՝ Թ. 3՝ ΕΦ = 505, կշիւ՝ 9.16. — Թ. 4՝ ՀΦ = 506, կշիւ՝ 13.27. — Թ. 5՝ ΖΦ = 507, կշիւ՝ 12.99. — Թ. 6՝ Կիւմն 507, կշիւ՝ 12.71. — Թ. 7՝ ΗΦ = 508, կշիւ՝ 12.01. — Թ. 8՝ ΙΦ = 510, կշիւ՝ 10.89. — Թ. 9՝ ΑΙΦ = 511, կշիւ՝ 12.40. — Թ. 10՝ ΒΙΦ = 512, կշիւ՝ 12.42. — Թ. 11՝ ΓΙΦ = 513, կշիւ՝ 12.65. — Թ. 12՝ ΔΙΦ = 514, հատուկոր. — Թ. 13՝ ΕΙΦ = 515, կշիւ՝ 11.47. — Թ. 14՝ ΖΙΦ = 517, կշիւ՝ 13.95. — Թ. 15՝ ΗΙΦ = 518, կշիւ՝ 13.39. — Թ. 16